

LIAUDIES ŪKIO TARYBOS VEIKLA LIETUVOJE 1919 m.

S. RAVINSKAS

Didžioji Spalio socialistinė revoliucija pradėjo kokybiškai naują visuomenės vystymosi laikotarpį. Prasidėjo revoliucijų, kapitalistinės sistemos irimo laikotarpis. Jo sudėtinė dalis buvo ir lietuvių tautos kova dėl Tarybų valdžios.

Pirmasis pasaulinis karas padarė daug žalos Lietuvos ekonomikai. Jis nuniokojo visą Lietuvos ūkį. Nuo 1915 m. rudens Lietuva buvo okupuota kaizerinės Vokietijos. Okupacinė valdžia apdėjo gyventojus mokesčiais, išvežė iš šalies daug nacionalinio turto. Kaimuose nuolat vyko rekvizicijos, kurios palikdavo valstiečius be grūdų, buvo atimami gyvuliai. Ypač dėl to kentėjo vargingieji valstiečiai bei darbininkai, kadangi buožės pakėlė maisto produktų kainas.

Miestuose dirbo vien tik tos įmonės, kurios aptarnavo karines vokiečių įstaigas bei tenkino fronto poreikius. Dauguma įmonių nedirbo. Atsirado daug bedarbių. Okupacinė valdžia naudojo gyventojus priverstiniam darbams vietoje ir Vokietijoje. Ten darbininkai dirbo sunkiomis sąlygomis. 1917 m. liepos 20 d. Vilniaus miesto karinės valdybos pranešime Lietuvos karinei valdybai taip aprašomas priverstinių darbų darbininkų maitinimas: „... a) maitinimas — geras davinyš, kaip karo belaisviams. Kiekvienam asmeniui per dieną — 500 gr duonos (Vilniaus gyventojams anksčiau — 100 gr, dabar — 150 gr), 100 gr šviežios, sūdytos ir šaldytos mėsos arba 80 gr rūkytos mėsos arba 150 gr sūdytų silkių — penkioms savaitės dienoms. Be to, daug daržovių, 150 gr ryžių, perlinių, miežinių kruopų arba 250 gr ankštinių, arba 500 gr bulvių, arba 250 gr bulvių perpūs su kitomis daržovėmis. Be to, 40 gr taukų — 15-kai dienų, 100 gr dešros konservų — 10-čiai dienų, 100 gr marmelado — penkioms arba šešioms dienoms“¹. Gyventojai visokiais būdais stengdavosi išvengti priverstinio darbo stovyklų, slapstydavosi miškuose.

Tokiu būdu, kova dėl Tarybų valdžios Lietuvoje vyko sunkiomis kaizerinės Vokietijos okupacijos sąlygomis. Okupacinės valdžios priemonės, kapitalistinis išnaudojimas kėlė liaudies pasipriešinimą. Kaip nurodo V. Mic-

¹ Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, III t., V., 1956, 56 psl.

kevičius-Kapsukas, miškuose susidarė gaivališki „keršytojų“ būriai, kurie niokojo buožių ir dvarininkų ūkius, užpuldinėjo žandarus ir t. t. Kalbėdamas apie šią gaivališką „keršytojų“ kovą, V. Mickevičius-Kapsukas nurodo: „Dirva jau buvo pribrendusi ir masinei kovai, tik nebuvo kam vadovauti tai kovai, nes dar nebuvo susikūrusi Komunistų partija“².

Susikūrus Lietuvos Komunistų partijai, jai vadovaujant, gaivališkas liaudies masių judėjimas peraugo į kovą dėl Tarybų valdžios. Revoliucija Vokietijoje 1918 m. lapkričio mėn. palengvino okupacinį režimą; susidarė geresnės sąlygos Komunistų partijos veiklai ir liaudies kovai. Tokiomis sąlygomis, 1918 m. gruodžio 8 d. buvo sudaryta Laikinoji Lietuvos revoliucinė darbininkų ir vargingųjų valstiečių vyriausybė.

1918 m. gruodžio 16 d. išleistame manifeste Laikinoji revoliucinė vyriausybė paskelbė, kad panaikinama Vokietijos okupacinė valdžia, sudaromos darbininkų, bežemių ir mažžemių tarybos. Manifeste buvo išdėstyta ir ekonominė programa: žemės, fabrikų, geležinkelių, bankų nacionalizavimas, 8 valandų darbo dienos įvedimas, darbininkų ir vargingųjų valstiečių skolų panaikinimas ir kt.

V. Leninas nurodo: „Sukūrę naują, tarybinį, valstybės tipą, įgalinantį dirbančiąsias ir engiamąsias mases veikliausiai dalyvauti savarankiškoje naujosios visuomenės statyboje, mes išsprendėme tik nedidelę sunkaus uždavinio dalį. Didžiausias sunkumas yra ekonominėje srityje: įvykdyti griežčiausią ir visuotinę gamybos ir produktų paskirstymo apskaitą ir kontrolę, pakelti darbo našumą, iš tikrųjų *suvisuomeninti gamybą*“³.

Tarybų valdžia Lietuvoje matė Tarybų Rusijos pavyzdį, jos valstybinius organus, tvarkančius šalies gyvenimą. Pagrindinis valstybės organas, tvarkąs ūkinį šalies gyvenimą Tarybų Rusijoje, buvo 1917 m. gruodžio 2 d. sudaryta Aukščiausioji liaudies ūkio taryba⁴ prie Liaudies Komisarų Tarybos. Ji organizavo liaudies ūkį ir valstybinius finansus, derino atskirų komisariatų, centrinių ir vietinių įstaigų veiklą.

Aukščiausioji liaudies ūkio taryba (toliau straipsnyje sutrumpintai žymima ALŪT) turėjo teisę konfiskuoti, sekvestruoti, prievarta jungti atskirų pramonės šakų įmones, imtis priemonių gamybos, paskirstymo ir finansų srityje. Ją sudarė Visos Rusijos darbininkų kontrolės tarybos, atskirų komisariatų atstovai bei specialistai; pastarieji — su patariamąjo balso teise. 1919 m. gruodžio 23 d. ALŪT nutarimu⁵ vietose buvo steigiamos sričių, ekonominių rajonų liaudies ūkio tarybos, kurios tvarkė ekonominį savo srities gyvenimą. Liaudies ūkio tarybų struktūra daugiausia buvo pritaikyta gamybos ir paskirstymo apskaitai ir kontrolei, nacionalizacijai vykdyti. Įvykdžius nacionalizaciją, skyriai jau pradeda valdyti nacionalizuotą pramonę, dėl to atsirado funkcionaliniai skyriai: planavimo, darbo ir kiti.

² V. Kapsukas. Pirmoji Lietuvos proletarinė revoliucija ir Tarybų valdžia, V., 1958, 51 psl.

³ V. I. Leninas. Raštai, 27 t., 217 psl.

⁴ Советы Народного Хозяйства и их плановые органы в центре и на местах (1917—1932), М., 1957, стр. 61—62.

⁵ Ten pat, 63—65 psl.

Tokiu būdu, Laikinajai Lietuvos revoliucinei vyriausybei nereikėjo ieškoti kokių naujų valdymo formų. Manifeste buvo nurodoma, kad „statydami savo naująjį gyvenimą tais pačiais pamatais, kurie padėti Socialistinės Federatyvės Rusijos Tarybų Respublikos pagrindan, mes ateityj eisime ranka už rankos su Tarybų Rusija ir su visomis kitomis šalimis, einančiomis socialistinės revoliucijos keliu“⁶.

Laikinosios Lietuvos revoliucinės darbininkų ir vargingųjų valstiečių vyriausybės manifeste nurodytiems uždaviniams įgyvendinti buvo sudaryti liaudies komisariatai, kurie vykdė pertvarkymus savo veiklos srityje. Tačiau reikėjo sudaryti ir vieningą centrinį organą, kuris spręstų pagrindinius liaudies ūkio atstatymo ir vystymo uždavinius. Toks organas, Tarybų Rusijos pavyzdžiu, buvo Lietuvos Aukščiausioji liaudies ūkio taryba⁷, įsteigta 1919 m. sausio 21 d. Lietuvos Laikinosios revoliucinės darbininkų ir vargingųjų valstiečių vyriausybės nutarimu. Nutarime sakoma: „...c) įkurti Vyriausiąją liaudies ūkio tarybą, į kurią turi įeiti Liaudies komisarai: darbo, maitinimo, žemdirbystės, finansų, prekybos, pramonės ir kelių“⁸.

ALŪT buvo kolegialus organas. Jos priešakyje buvo tarybos prezidiumas, į kurį įėjo po vieną atstovą iš Darbo, Maitinimo, Finansų, Kelių ir Žemdirbystės komisariatų, 5 prezidiumo nariai buvo renkami Centrinio vykdomojo komiteto, 4 gamybinių sąjungų⁹ atstovai ir 1 darbininkų kooperacijos atstovas.

Pirmasis, organizacinis, Lietuvos ALŪT posėdis buvo sušauktas 1919 m. sausio 29 d. Jame buvo aptariama ALŪT struktūra, funkcijos ir uždaviniai. Tuo metu dar nebuvo priimti Lietuvos ALŪT nuostatai, tačiau buvo suorganizuoti skyriai ir sekcijos: apskaitos ir statistikos, administracijos, finansų-kontrolės (buhalterija), chemijos, technikos, tiekimo-aprūpinimo, pirmo poreikio reikmenų skyriai ir odos, miško paruošų, kuro sekcijos¹⁰. Šie skyriai ir sekcijos buvo organizuojami, glaudžiai bendradarbiaujant su gamybinėmis sąjungomis, į juos buvo įtraukiami specialistai, kurie galėtų sėkmingai spręsti sudėtingus klausimus.

Jau 1919 m. vasario mėn. pradžioje kai kurie skyriai pradėjo savo veiklą. Tačiau iš karto ALŪT struktūra nebuvo galutinai nustatyta.

Sprendžiant konkrečius klausimus, iškilo reikalas organizuoti naujus skyrius, o kai kurie sudarytieji neatitiko ūkio vystymo poreikių ir turėjo susiaurinti savo veiklą. Antai ALŪT buvo įsteigta juridinė sekcija, kuri daug pasidarbavo, ruošdama skyrių bei sekcijų veiklos instrukcijas. Vėliau

⁶ Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, III t., 107 psl.

⁷ To meto spaudoje ji buvo vadinama Vyriausiąja liaudies ūkio taryba, kartais Vyriausiąja krašto ūkio taryba. Susijungus Lietuvos ir Baltarusijos respublikoms, ji vadinama Lietuvos ir Baltarusijos Vyriausiąja liaudies ūkio taryba; dokumentuose rusų kalba — Aukščiausiąja liaudies ūkio taryba.

⁸ Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, III t., 134 psl.

⁹ Taip buvo vadinamos naujai suorganizuotos pagal gamybinį principą profesinės sąjungos, tuo tarpu anksčiau profsąjungos buvo organizuojamos pagal nacionalinius ir kt. principus.

¹⁰ LTSR CVA, 767 f., 1 apr., 13 b., 1 l.

ši sekcija buvo reorganizuota, o prie ALŪT reikalų valdybos buvo sudaryta juridinė dalis. Pradžioje nebuvo ir transporto skyriaus, bet vasario mėn. antroje pusėje šis skyrius jau veikė. Kovo 22 d. buvo priimtas nutarimas dėl transporto skyriaus reorganizavimo į transporto-materialinį skyrių, kuris susidėjo iš 7 poskyrių: organizacinio-instrukcinio, geležinkelių ir vandens pervežimų, besavininkiško turto, autotransporto bei arklių transporto, finansinio ir sandėlių ūkio. Reorganizavus šį skyrių, toliau jis jau priklausė ne Lietuvos ir Baltarusijos ALŪT, bet RTFSR ALŪT transporto-materialiniam skyriui ir buvo jo finansuojamas. Tai galima paaiškinti tuo, kad pagrindinė šio skyriaus funkcija buvo tvarkyti geležinkelio transportą, kuris reikalavo centralizuoto valdymo. Tačiau tokia organizacijos forma galėjo apsunkinti transporto klausimų sprendimą respublikos viduje.

1919 m. kovo mėn. ALŪT turėjo daugiau kaip dvidešimt skyrių ir sekcijų. Tačiau dauguma skyrių buvo sudaryta pagal pramonės šakas (metalu, mašinų statybos, elektrotechnikos, chemijos, odų ir kiti skyriai) ir labai maža funkcionalių skyrių. Tai galima paaiškinti tuo, kad ALŪT savo veiklos pradžioje daugiausia domėjosi apskaitos ir kontrolės stiprinimu, dar nenacionalizuotos pramonės gamybos atnaujinimu.

ALŪT paveldėjo sugriautą pramonę, nuniokotą žemės ūkį. Trūko maisto produktų. Vokiečiai okupacijos metais negailestingai naikino miškus, vėžė iš Lietuvos fabrikų įrengimus ir maisto produktus; net buvo išvežamos gyvulių uodegos, dilgėlių stiebai, šampano kamščiai, stiklo šukės ir kt. Tai matyti iš Lietuvos karinės apygardos valdybos prekių įvežimo ir išvežimo apžvalgos¹¹ nuo valdybos įsteigimo¹² iki 1918 m. kovo 31 d. Iš viso į Lietuvą buvo įvežta prekių maždaug už 77 mln. markių, tuo tarpu išvežta į Vokietiją arba sunaudota kariuomenės reikalams pardavimo kainomis maždaug už 205 mln. markių, pagal jų vertę Vokietijoje — apie 338 mln. markių. Šie skaičiai dar visiškai neatspindi tikros padėties. Buvo įvežamos tokios prekės, kurios buvo reikalingos įmonėms, dirbančioms vokiečių naudai. Vien vaisių perdirbimo įmonėms buvo įvežta įpakavimo medžiagos už 4253 tūkst. markių. Kiaušinių ir sviesto perdirbimo įmonėms įpakavimo medžiagos įvežta už 200 tūkst. markių, o sviesto ir lajaus buvo išvežta maždaug už 14 mln. markių pardavimo kainomis, arba apie 16 mln. markių pagal vertę Vokietijoje. Kiaušinių buvo išvežta maždaug už 7 mln. markių pardavimo kainomis, arba apie 13,5 mln. markių pagal vertę Vokietijoje.

Negailestingai buvo naikinami Lietuvos miškai. Vien tik minėtos karinės vadovybės duomenimis, į Vokietiją buvo išvežta miško medžiagos už 29 896 tūkst. markių pardavimo kainomis, arba už 43 345 tūkst. markių Vokietijos kainomis. Vien tik pušies buvo išvežta į Vokietiją 503 391 m³. Į tą skaičių neįtraukta miško medžiaga, sunaudota kariniams tikslams. Tuo

¹¹ Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, III t., 75—81 psl.

¹² Tikslią Lietuvos karinės apygardos valdybos steigimo datą nustatyti nepavyko; matyti, ji buvo sudaryta, okupavus visą Lietuvos teritoriją.

tarpu tam tikslui buvo sunaudojama daugiau kaip pusė visos paruoštos miško medžiagos. Tokiu būdu, nuostoliai miškų ūkiui dar padvigubėja¹³.

Į iš Lietuvos išvežtų prekių kieki įtraukti tik tie gaminiai, kurie buvo išvežti iki 1918 m. kovo 31 d. O materialinės vertybės buvo grobstomos ir toliau. Į aukščiau minėtą sumą neįeina ir išvežtų fabrikų įrengimų, geležinkelio riedmenų vertė ir kt.

Organizaciniame Lietuvos ALŪT posėdyje 1919 m. sausio 29 d. buvo svarstomi svarbiausi ALŪT uždaviniai. Buvo nurodyta, kad pirmiausia reikia, pritraukiant gamybines sąjungas ir specialistus, įregistruoti visas įmones ir išnagrinėti gamybos atnaujinimo galimybes. Reikėjo sutvarkyti fabrikų-gamyklų veiklą, kad būtų galima aprūpinti Raudonąją armiją reikalingais reikmenimis, aprūpinti darbu daugelį bedarbių. Nusmukusio žemės ūkio sąlygomis, labai trūkstant žemės ūkio padargų, reikėjo organizuoti jų gamybą bei remontą. Tam tikslui buvo numatoma organizuoti tiekimo aparatą, kuris turėjo aprūpinti gamybą reikalingu metalu. Buvo aptartas ir miškų apsaugos klausimas. Rekomenduota uždaryti kai kurias įmones, naudojančias labai daug kuro.

Šiame posėdyje priimtoje rezoliucijoje organizaciniu klausimu buvo nurodoma: „Kadangi šis revoliucinis organizacijos laikotarpis neleidžia galutinai nubrėžti išbaigtos Lietuvos Aukščiausiosios liaudies ūkio tarybos veiklos programos, o taip pat kadangi komisariatai atlieka atskiras funkcijas šalies ūkyje ir pramonėje, Aukščiausiosios liaudies ūkio tarybos aparatą organizuoti taip, kad būtų išvengta lygiagretaus darbo su komisariatais“¹⁴.

1919 m. kovo 24 d. Lietuvos ir Baltarusijos Tarybų Socialistinės Respublikos Liaudies Komisarų Taryba patvirtino Lietuvos ir Baltarusijos ALŪT įstatus.

Pirmajame įstatų punkte nurodoma: „Lietuvos ir Baltarusijos Aukščiausioji liaudies ūkio taryba yra ekonominis Centrinio vykdomojo komiteto skyrius, kuris veikia bendrosios ekonominės Centrinio vykdomojo komiteto politikos srityje ir atsiskaito už savo darbą Centriniam vykdomajam komitetui ir Komisarų Tarybai“¹⁵.

Toliau įstatuose nurodoma, kad ALŪT pavedama valdyti visas respublikos įmones, reguliuoti ir organizuoti produkcijos gamybą.

ALŪT žinioje buvo ir produktų bei darbo jėgos paskirstymas. Produktai buvo skirstomi per Maitinimo ir Žemdirbystės komisariatus, o darbo jėga per Darbo komisariatą.

Per Finansų komisariatą ALŪT finansavo visas liaudies ūkio šakas. Kartu su tuo ji turėjo peržiūrėti valstybinio biudžeto sąmatas, kurias toliau turėjo spręsti Liaudies Komisarų Taryba, o tvirtinti — Centrinis vykdomasis komitetas.

Sėkmingai ALŪT veiklai buvo reikalinga įregistruoti visus esančius materialinius resursus ir, tokiu būdu, nustatyti gamybos atnaujinimo gali-

¹³ Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, III t., 69 psl.

¹⁴ LTSR CVA, 767 f., 1 apr., 13 b., 3 l.

¹⁵ Ten pat, 1 l.

mybes. Reikėjo gerai ištirti fabriky ir gamyky padeti, ju technini stovi. Daug ivairiu medziagy bei vartojimo reikmeny nebuvo gaminama, del to reikėjo nustatyti ju resursus ir juos paskirstyti ten, kur buvo reikalingiausia.

Laikinoji Lietuvos revoliucine vyriausybe emesi priemonių sustabdyti turto išvežimui iš Lietuvos. Vėliau šias funkcijas perėmė ALŪT, kuri reguliavo išvežimą per savo skyrius.

1919 m. vasario 2 d. buvo paskelbtas dekretas „Dėl technikos ir plataus vartojimo dalyky pardavimo ir išvežimo tvarkos“, kuriame buvo nurodoma, kad išvežti visų rūšių mašinas, jų dalis, aparatūrą, chemijos dirbinius, medikamentus, muilą, popierių, visus gamybinio ir plataus vartojimo gaminius iš Vilniaus leidžiama tik su Lietuvos ALŪT orderiais. Asmenys, pažeidę šį dekretą, buvo baudžiami revoliucinio teismo¹⁶.

Tačiau šis dekretas nedavė laukty rezultatų, ir 1919 m. vasario 8 d. spaudoje vėl buvo paskelbtas privalomas nutarimas dėl technikos ir plataus vartojimo reikmeny išvežimo. Nutarime nurodyta, kad baudžiami, konfiskuojant visą turtą valstybės naudai, ne tik asmenys, nusikaltę ty gaminių išvežimu, bet ir pirkėjai bei tarpininkai¹⁷.

Buvo priimti nutarimai dėl privalomos odos prekių ir žaliavos apskaitos, daży, sodos, popieriaus, elektros medziagy ir įrengimų, metalo dirbinių bei instrumentų ir kitų žaliavų bei vartojimo reikmeny apskaitos.

1919 m. vasario 20 d. nutarimu buvo nustatyta statistinė fabriky ir įmonių apskaita. Nutarime buvo nurodoma, kad visi fabrikai ir įmonės turi pristatyti žinių-statistikos skyriui duomenis „apie svarbesnius gaminių daiktus prieš karą ir karo laiku, apie gaminių stovi dabartiniu metu ir jo padidini mo sąlygas, apie darbininkų skaičių, motorų skaičių ir jų jėgą, ir apie pačios įmonės apstatymą (įrengimus) ir gamybą pastaruoju mėnesiu“¹⁸. Analogiški nutarimai buvo priimti dėl motorų, sandėlių ir sandėlinių patalpų, elektros stočių ir kitų gamybinių įstaigų apskaitos.

Buržuaziniai elementai ir spekuliantai stengėsi boikotuoti visas apskaitos priemones. Antai 1918 m. vasario 8 d. paskelbtas nutarimas dėl odos žaliavos ir odos prekių apskaitos. Tačiau krautuvių ir sandėlių savininkai neregistravo odos prekių. Dėl to 1919 m. vasario 25 d. ALŪT posėdyje buvo nutarta pavesti odos skyriui kartu su Maitinimo komisariato ir karinės vadovybės atstovais sudaryti komisiją, kuri, paskirsčiusi Vilniaus miestą rajonais, pavestų atskiriems būriams užantspauduoti odos prekių krautuves, sandėlius ir kita ir rekvizuotų kariuomenei reikalingas prekes¹⁹. Kovo 13 d. buvo priimtas nutarimas dėl odos supirkimo ir pardavimo monopolizavimo valstybės rankose.

ALŪT nustatė ne tik vienkartinę registraciją, bet bandė organizuoti ir periodinę apskaitą. 1919 m. kovo 26 d. buvo paskelbtas nutarimas dėl mėnesinės atskaitomybės²⁰. Jame buvo nurodyti ataskaitų pristatymo terminai

¹⁶ „Komunistas“, 1919, Nr. 19.

¹⁷ «Коммунист», 1919, № 29.

¹⁸ „Komunistas“, 1919, Nr. 28.

¹⁹ LTSR CVA, 767 f., 1 apr., 13 b., 10 l.

²⁰ «Коммунист», 1919, № 67.

įmonėms, apskričių liaudies ūkio taryboms bei ALŪT skyriams. Ataskaitose buvo reikalaujama duomenų apie darbininkų skaičių, darbo užmokestį, mašinų ir įrengimų stovį, žaliavų, kuro ir kt. atsargas bei jų paruošų sąlygas, pagamintų gaminių kiekį ir kt.

Minsko gubernijos LŪT priklausė Lietuvos ir Baltarusijos Aukščiausiajai liaudies ūkio tarybai, tačiau Minsko gubernijos apskričių liaudies ūkio tarybos laikinai turėjo siųsti ataskaitas dviem egzemplioriais: vieną — Minsko gubernijos liaudies ūkio tarybai, o antrą — Lietuvos ir Baltarusijos ALŪT.

ALŪT sprendė ir konkrečius gamybos ir kitus ūkinius klausimus. Pirmasis nutarimas ūkiniais klausimais buvo dėl matų ir svorių palatos veiklos atnaujinimo. Nutarime nurodoma: „Pripažinti, kad matų ir svorių palata būtina šalies pramonei ir prekybai — pastarosios veiklą nedelsiant atnaujinti. . . Josios išlaikymui patvirtinti mėnesines išlaidas 1530 rb suma“²¹.

Pirmajame ALŪT posėdyje buvo svarstytas klausimas ir dėl marmelado gamybos atnaujinimo „Viktorijos“ fabrike. Buvo nustatyta, kad fabrike yra daug žaliavos, o įrengimai nesugadinti. Tačiau, trūkstant cukraus, buvo numatyta bandyti pakeisti cukrų melasa arba sacharinu. Tie bandymai, atrodo, nepasisekė, ir vėliau fabrikas buvo pritaikytas spirito gamybai.

Pirmuoju savo veiklos laikotarpiu ALŪT daug dėmesio skyrė įmonių techniniam stoviui iširti. Esant sąlygoms atnaujinti gamybai, būdavo skiriama lėšų kapitaliniam remontui.

Nacionalizavimo klausimas buvo sprendžiamas pagal konkrečias ekonomines sąlygas. 1919 m. vasario 6 d. buvo nagrinėjamas Kuršo aliejaus spaudimo gamyklos nacionalizavimo klausimas. Nutarime nurodoma: „Klausimą dėl nacionalizacijos palikti atvirą, kadangi nėra pakankamai stipraus valdymo aparato nacionalizuotai gamyklai valdyti. Gamyklą sekvestruoti, sudaryti valdybą“²².

Įmonių techninį stovį tyrė ekonominis techninis ALŪT skyrius. Jis pateikdavo savo išvadas apie gamybos atnaujinimo galimybes bei kreditų dydį ALŪT prezidiumui, kuris sprendavo gamyklos ir fabriko paleidimo klausimą, patvirtindavo kreditus. Teikiant kreditus, įmonėse buvo sudaromos valstybinės valdybos. Jos narių skaičių nustatydavo techninis skyrius pagal įmonės dydį ir kitus rodiklius, bet ne daugiau kaip iš penkių asmenų. Valstybinė įmonės valdyba buvo tvirtinama ALŪT prezidiumo. Didžiausią jos narių dalį sudarė gamybinių sąjungų atstovai; būdavo vienas ALŪT atstovas, o kartais ir įmonės savininkas. Tokios įmonės buvo sekvestruojamos, t. y. valstybė jų veiklą apribodavo.

Įmones nacionalizuoti dar nelabai buvo praktikuojama. Tačiau dalis įmonių buvo nacionalizuota. ALŪT teikė pasiūlymus dėl nacionalizavimo Liaudies Komisarų Tarybai, kuri ir nacionalizuodavo įmones. Antai 1919 m. kovo 5 ir 10 d. posėdžiuose ALŪT svarstė klausimą dėl „Zaibo“ ir Zavadskio spaustuvių nacionalizavimo. Nutarime buvo nurodyta, kad jos vykdo Tarybų valdžios užsakymus ir yra nacionalizuotinos.

²¹ LTSR CVA, 767 f., 1 apr., 13 b., 2 l.

²² Ten pat, 4 l.

Lietuvos ir Baltarusijos Liaudies Komisarų Taryba 1919 m. kovo 26 d. dekretu nacionalizavo šias spaustuves ir paskelbė jas Lietuvos ir Baltarusijos Tarybų Socialistinės Respublikos nuosavybe. Dekrete sakoma: „Žai-bo“ ir Zavadskio spaustuvių valstybinį valdymą organizuoti ir šio nutarimo vykdymą prižiūrėti įpareigojama Lietuvos ir Baltarusijos Aukščiausioji liaudies ūkio taryba“²³. Analogiškai buvo nacionalizuota Žuko muilo gamykla, marmelado fabrikas „Viktorija“ ir kitos įmonės bei sandėliai.

Kai kurių produktų gamyba buvo pavedama ALŪT skyriams, priklausomai nuo jų profilio. Antai chemijos skyrius organizavo muilo gamybą Vilniuje. Tam tikslui buvo panaudotas savininko paliktos Žuko firmos fabrikas, kuriame buvo sudaryta valstybinė valdyba. Pradžioje remontui buvo paskirta 15 tūkst. rublių, vėliau — dar 112 tūkst. rb laujui ir 22 tūkst. 500 rb kitoms gamybai reikalingoms žaliavoms pirkti.

ALŪT organizavo gamybą tose įmonėse ir gamyklose, kurios tenkino būtinausius poreikius. Pvz., išnagrinėjus Lipskio ir Šopeno akcinių bendrovių alaus daryklų padėtį, buvo nustatyta, kad jos aprūpintos žaliavomis ir įrengimais. Tačiau alaus gamykla buvo sustabdyta. Paruoštą savyklą buvo numatoma naudoti kavos gamybai, o pačias gamyklas — žuvies ir vaisių džiovinimui.

Siekiant bent iš dalies patenkinti žemės ūkio poreikius, buvo numatyta organizuoti žemės ūkio padargų gamybą. Tam tikslui buvo panaudotos firmos „Santūrumas ir darbas“ šaltkalvių, kalvių ir stalių dirbtuvės, kuriose per 4 mėnesius buvo numatoma pagaminti iki 300 plūgų, 400 akėčių ir kai kurių kitų žemės ūkio padargų.

Buvo imtasi priemonių popieriaus pramonei atstatyti. Popieriaus atsargos buvo labai mažos, dėl to nutarta visas popieriaus atsargas perduoti ALŪT, pareikalauta taupyti popierių. Pirmiausia buvo numatyta atstatyti Naujųjų Verkių popieriaus fabriką. Kadangi dalis mašinų karo metu buvo evakuota į Rusiją, tai buvo imtasi priemonių jas reevakuoti. Tam buvo paskirta lėšų. Buvo numatyta panaudoti gamybai ir kitus popieriaus fabrikus. Popieriaus pramonę numatyta nacionalizuoti ištiesai. Tam tikslui buvo numatyta ALŪT popieriaus sekciją reorganizuoti į Vyriausiąjį popieriaus komitetą, kuris būtų pritaikytas valdyti nacionalizuotą pramonę.

Kai kurie ALŪT skyriai numatė plačiai išvystyti savo veiklą — ne tik atstatyti pramonės įmones, bet ir toliau plėsti gamybą. Antai dar 1919 m. vasario 15 d. nutarime dėl chemijos skyriaus darbo buvo nurodyti svarbiausi chemijos skyriaus uždaviniai: „... a) dabartiniu metu neveikiančių cheminės gamybos fabriklų ir gamyklų atstatymas; b) veikiančios cheminės pramonės išvystymas; c) naujos cheminės pramonės organizavimas; tuo tikslu prie Chemijos skyriaus įkurti Centrinę chemijos-technikos bandomąją stotį ir eksperimentinę laboratoriją“²⁴.

Odos skyrius taip pat buvo numatęs labai žymiai padidinti gamybą. Odos skyriaus duomenimis, 1919 m. vasario pabaigoje veikė trys stambes-

²³ «Коммунист», 1919, № 71.

²⁴ LTSR CVA, 767 f., 1 apr., 13 b., 6 l.

nės ir apie 200 smulkių batų dirbtuvių, kuriose dirbo apie 1000 žmonių. Jas sujungus bei panaudojus didesnę bedarbių skaičių, buvo numatyta padidinti gamybą apie 10 kartų. Pirmieji žingsniai šioje srityje jau buvo padaryti: buvo atidaryta batų dirbtuvė su 70 darbininkų ir pakinktų dirbtuvė²⁵.

Pramonės šakos su dideliu įmonių skaičiumi buvo prievarta jungiamos. Antai Pabradės rajone ir kitose vietose buvo daug smulkių dervos varymo įmonių. Ištyrus gamybos padėtį vietoje ir norint kontroliuoti dervos gamybą bei paskirstymą, 1919 m. kovo 20 d. ALŪT nutarė monopolizuoti dervos varymo pramonę. Nutarime nurodoma, kad visa dervos ir jos produktų gamyba pereina į ALŪT kontrolę, produkciją skirsto tik jos organai.

Visi įmonių savininkai privalomai buvo sujungti į medžio sausojo varymo įmonininkų (dervavarių) sąjungą, kuriai vadovavo centrinis biuras. Visi dervavariai turėjo pristatyti pagamintą produkciją minėtam biurui, kuris nustatytomis kainomis ją pristatydavo į specialius ALŪT sandėlius. Pagal produkcijos pristatymą buvo skiriama kreditų.

Buvo imtasi priemonių ir smulkiesiems gamintojams kooperuoti. 1919 m. kovo 5 d. posėdyje, svarstant kojinių ir kitos mezgimo pramonės veiklos atnaujinimo klausimą, be kita ko, buvo nurodyta: „...Pripažinti, kad naudinga visą amatinę kojinių pramonę prijungti prie gamyklos „Imperial“, kuriai pavedama amatininkus aprūpinti žaliava, gamybos įrankiais ir užsakymais“²⁶.

ALŪT svarstė ir kai kuriuos gamybos klausimus. Nagrinėjant finansinę sekvestruotos Šeiniuko firmos lentpiūvės padėtį, buvo kalbama ir darbo našumo lentpiūvėse klausimais. Darbo našumui kelti buvo numatoma sušaukti visų lentpiūvių valdybų narius ir kartu su medžio apdirbimo darbininkų profsąjunga nustatyti minimalias išdirbio normas pagal darbininkų grupes.

* *
*

Didelį vaidmenį ALŪT vaidino, paskirstant produktus. Tiek žaliavos, tiek ir vartojimo reikmenys buvo riboti, ir reikėjo griežtai juos skirstyti. Reikėjo kuo griežčiausiai kovoti su spekuliacija, kuri nuolat plėtėsi. Norint užkirsti kelią spekuliacijai, prekes pervežti bei pirkti buvo leidžiama tik su tarybų arba revoliucinių komitetų leidimais. Vartojimo reikmenų, ypač maisto produktų, apskaita buvo labai sunki, todėl skirstoma buvo iš esmės per vietinius bei socialinio aprūpinimo organus. Jie organizavo nemokamas virtuves bedarbiams, aprūpindavo maisto produktais vaikų namus. ALŪT daugiausia skirstė gamybinio vartojimo produktus: kurą, dažus, chemijos prekes, odą, metalą, o taip pat farmacijos prekes ir kita.

Ypač griežtai buvo skirstoma miško medžiaga. Buvo išleistas nutarimas dėl miško apsaugos. Kartu buvo stengiamasi suregistruoti visą jau paruoštą miško medžiagą. Buvo išsiųsta nemaža būrių kirsti miško, pirmiausia, tenkinant geležinkelių poreikius. Visa miško medžiaga buvo perduodama

²⁵ Ten pat, 11 l.

²⁶ Ten pat, 13 l.

ALŪT miško paruošų ir kuro skyriui. Vietiniai tarybiniai organai pradžioje turėjo teisę patys išduoti orderius miško medžiagai iki 1 *m*³. Vėliau orderius išduodavo tik ALŪT miško paruošų ir kuro skyrius, remdamasis vietinių organų nukreipimais. Organizacijos ir įmonės buvo įpareigtos pateikti paraiškas reikalingam kuro kiekiui 1919 metams. Analogišku būdu buvo skirstomi produktai ir per kitus skyrius.

Norint užkirsti kelią spekuliacijai ir neorganizuotiems mainams tiek respublikos viduje, tiek ir už jos ribų, 1919 m. kovo 13 d. ALŪT nutarimu buvo suorganizuota prekybos ir prekių mainų komisija. Teisę supirkinėti produktus turėjo tik asmenys, gavę minėtos komisijos leidimus. Visi prekybiniai agentai, atvykę iš kitų respublikų, pirmiausia turėjo užregistruoti savo mandatus šioje komisijoje. Be komisijos leidimo geležinkeliai neturėjo teisės pervežti prekių, išskyrus evakuojamą turtą.

Tiek per prekybos ir prekių mainų komisiją, tiek ir per kitus skyrius vyko, nors ir nereguliarūs, ryšiai su kitomis respublikomis. Lietuvos ir Baltarusijos teritorijoje buvo užperkami dažai Šiaurės (Leningrado) rajonui už vieną milijoną rublių. Respublikos teritorijoje buvo užperkami linai RTFSR ALŪT Vyriausiojo tekstilės komiteto lėšomis. Iš minėto komiteto buvo numatoma gauti įrengimų audimo pramonei. Kovo 13 d. nutarimu buvo numatoma pasiūsti į Ukrainą atstovus dėl miško medžiagos keitimo į grūdus, lašinius, cukrų ir kitus maisto produktus.

ALŪT funkcija buvo skirstyti darbo jėgą. Tačiau šis uždavinys buvo ypač sunkus, nes suirutės sąlygomis nebuvo galima visų darbininkų aprūpinti darbu. Vilniaus darbo biržos duomenimis, 1919 m. kovo 1 d. Vilniaus mieste buvo 3306, o kovo 15 d. 3863 bedarbiai. Tačiau darbininkų pareikalavimas buvo labai mažas. Paklausos darbui vietoje sudarė 34% visų pasiūly, o išvykimui 17%. Tačiau tik maždaug trečdalis paklausų buvo nuolatiniam darbui, o du trečdaliai — laikinam²⁷.

ALŪT stengėsi pagal galimybes aprūpinti darbininkus darbu. Antai 1919 m. vasario 21 d. metalistų profsąjungos valdyba nusiuntė ALŪT pareiškimą, kuriame buvo siūloma organizuoti skardininkų-stogadangių dirbtuvę. Pateiktoje sąmatoje buvo prašoma skirti 33 000 rb kreditų²⁸.

ALŪT, apsvarsčiusi šį pareiškimą, paskyrė minėtai dirbtuvei organizuoti 23 000 rb²⁹.

Yra žinių apie liaudies ūkio tarybų veiklą kai kuriuose miestuose ir apskrityse. Antai 1919 m. vasario 22 d. ALŪT posėdyje buvo pasiūlyta išklausyti Šiaulių liaudies ūkio tarybos atstovo pranešimo, kadangi tai padėtų sustiprinti ryšius tarp ALŪT ir vietinių liaudies ūkio tarybų. Tačiau iš trumpo pranešimo turinio dar negalima aiškiai matyti liaudies ūkio tarybos veiklos Šiauliuose, nes ten kalbama tik apie liaudies ūkio tarybos būtinumą, kadangi Šiauliuose esą fabriekų ir gamyklų, o taip pat daug žaliavų.

1919 m. kovo 10 d. protokole yra minima Švenčionių liaudies ūkio taryba, kuriai buvo paskirta 15 000 rb.

²⁷ Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, III t., 144 psl.

²⁸ Ten pat, 171 psl.

²⁹ LTSR CVA, 767 f., 1 apr., 13-b., 8 l.

1919 m. balandžio 1 d. ALŪT priėmė nutarimą dėl Vilniaus miesto liaudies ūkio tarybos organizavimo. Jai buvo numatoma perduoti spręsti vietinius klausimus.

Tose apskrityse, kuriose nebuvo liaudies ūkio tarybų, ekonominius klausimus sprendė revoliuciniai komitetai bei vietinės tarybos. Vietiniai organai vykdė maisto produktų paruošas, kontrolę, miškų apsaugą ir kt.

Lietuvos ir Baltarusijos Aukščiausiosios liaudies ūkio tarybos veiklos laikotarpis neilgas. Tačiau tai buvo revoliucinių pertvarkymų laikotarpis. Aukščiausiosios liaudies ūkio tarybos veikla leidžia aiškiau nustatyti ekonominius Tarybų valdžios pertvarkymus Lietuvoje 1919 m.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СОВЕТА НАРОДНОГО ХОЗЯЙСТВА ЛИТВЫ в 1919 г.

С. РАВИНСКАС

Резюме

В статье на основе протоколов Высшего совета народного хозяйства (ВСНХ) Литвы, находящихся в Центральном государственном архиве Литовской ССР, и других материалов освещается организация и некоторые стороны деятельности ВСНХ.

Во время первой мировой войны в оккупированной немцами Литве обострялись внутренние противоречия. Под влиянием Великой Октябрьской социалистической революции 8 декабря 1918 г. в Литве было организовано Временное революционное правительство, которое начало экономические преобразования. 21 января 1919 г. было принято постановление об организации ВСНХ Литвы. Положение ВСНХ было утверждено лишь 24 марта 1919 г., но работа ВСНХ началась раньше.

29 января 1919 г. состоялось первое организационное заседание ВСНХ, обсуждались ее задачи и структура. ВСНХ Литвы был организован по примеру ВСНХ РСФСР.

В марте 1919 г. уже работало свыше 20 отделов и секций, которые были организованы с привлечением специалистов и профсоюзов.

В ограбленной немцами Литве для восстановления производства было необходимо наладить учет и контроль как за производством, так и за распределением, учесть имеющиеся запасы сырья и т. п. Декретами ВСНХ была введена обязательная регистрация кожтоваров, красок, бумаги, металлоизделий, медикаментов и других товаров. Был организован учет предприятий и производства.

ВСНХ начал организовывать производство на некоторых предприятиях. Эти предприятия после учета всех возможностей производства секвестри-

ровались, создавалось правительственное правление, выделялись кредиты, а некоторые из заводов национализировались. Принимались меры по объединению мелких производителей.

ВСНХ занимался и вопросами распределения. Особенно это относилось к товарам производственного потребления: топливу, краскам, химтоварам, коже, металлу и т. п. С целью прекращения спекуляции все закупки производились лишь с разрешения ВСНХ. Имелись некоторые связи с другими экономическими районами.

В условиях большой безработицы ВСНХ занимался и распределением рабочей силы. Для большей занятости были организованы некоторые предприятия, рабочие посылались в другие города.

Имеются некоторые сведения о деятельности СНХ на местах в г. Шяуляй и др.

Изучение вопросов организации и деятельности ВСНХ поможет лучше осветить социалистические преобразования Советской власти в Литве в 1919 г.

Redakcinei kolegijai įteikta
1959 m. kovo 10 d.